

Първи международен форум
„Светите братя Кирил и Методий в националните митове на славяните“

КУЛТЪТ НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ ПРЕЗ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

Кирил Топалов

Посланик на България при Светия престол и Малтийския орден

Проблемът за култа на Кирило-Методиевото дело през епохата на Българското възраждане има два главни компонента – знанието за това дело и отношението на нашите възрожденци към него, от една страна, и създаването и празнуването на култа към него, от друга. Неслучайно именно по този начин делото на Кирил и Методий и почитането на култа към него през Българското възраждане са разгледани в труда „Борба за делото на Кирил и Методий“ на проф. Боню Ангелов¹). Тази година се навършват сто години от неговото раждане и нека моят доклад, в известна степен улеснен от събраните в това изследване факти, бъде приет и като повод да си спомним за неговото скромно и обременено от идеологическите щампи на едно отминало време, но добросъвестно изследователско дело.

Като основополагащо за българската, а оттам и за славянската средновековна култура, делото на Кирил и Методий и още ранният култ към него са оставили дълбоки следи в средновековните славянски литератури и култури. Така те отдавна са дали възможност за създаването и развитието на кирило-методиевистиката като един от основните дялове на медиевистиката. Затова и Кирило-Методиевото дело намира важно място още в трудовете на първите български възрожденци, които се явяват неизбежен мост в прехода от средновековна към възрожденска българска култура. Сред най-ранните можем да посочим католическия архиепископ Петър Богдан – автора на първата българска история още през XVII век; Христофор Жефарович, който в преводното си издание „Стематография“ помества през 1741 г. за първи път образи на Методий, Климент и Наум; Паисий и неговите съвременници – Спиридон, Партений Павлович и анонимния автор на Зографската история.

Сред тях, разбира се, централно място заема Паисий Хилендарски. В главата „За славянските учители“ на своята „История славянобългарска“ той съобщава по-важните от известните дотогава действителни или легендарни факти и обстоятелства около живота и дейността на Кирил и Методий и техните ученици. Данните за тях той е намерил в различни източници, но преди всичко в Пространните жития на двамата братя (т.нар. Панонски легенди).

Верен на автентичната средновековна книжовна традиция, Паисий говори навсякъде за **българския** характер на езика, на който Кирил и Методий създават своята азбука и правят преводите си от гръцки. Паисий внушава вярната идея, че „славянски“, т.е. общ славянски литургичен, книжовен и дори административен език той се превръща едва по-късно, по силата на своята функция. Той дори смята, че Кирил и Методий са предали преведените от тях богослужбени книги първо на българите в Солун и околните български земи, тъй като са били предназначени за тяхното християнизирание, и че двамата братя са проповядвали сред българите, преди още да отидат в Моравия. Той подчертава, че тези книги донасят светлината на знанието и християнското учение не само на българите, но и на моравците, чехите, поляците, русите, сърбите и други славяни: „Така от целия славянски род най-напред българите получили славянски букви, книги и свето кръщение. При все че московците, русите, сърбите и други се хвалят, че те по-напред са приели славянските букви и кръщението, не е така. Не могат да представят за това никакво свидетелство“. Той се противопоставя още тогава на опитите, които и до днес се правят, да се омаловажи българският характер на това велико дело, да му се придаде някакъв безличен „славянски“ облик²⁾: „Целият народ и четиримата патриарси, Ерусалим, Синая, Света гора – всички казват българска книга, а не сръбска или славянска“. Той възразява категорично и срещу опитите да се унижава достойнството на съвременните му българи, жертви на жестока историческа съдба: „Някои от русите и немските сърби се подиграват и ругаят българите, че са прости и некнижни в писането. Но тия руси и сърби да благодарят на бога, задето ги е опазил от агарянското робство и гръцката архиерейска власт, от която българите страдат“. Затова Паисий не смята за излишно, нито за нескромно, да подчертае отново, че „българите по-рано от всички славянски народи са приели християнството, по-рано имали свой патриарх и цар и започнали да четат на своя език“. В духа на идеите на просвещенския XVIII век той се стреми да внуши дълбок респект и искрено уважение към книжовника – учител, просветител и духовен наставник, към сътвореното от него народополезно слово и дело. Подобно е отношението му и към българските светци. Винаги, когато е възможно, той изтъква тяхната значимост както в чисто християнски, така и в културно-политически смисъл. Подчертава книжовните им интереси и грижата им за изграждането и укрепването на българската духовност и държавност. Затова и тук той определя средищно място на Кирил и Методий и техните ученици Климент, Наум, Сава, Ангеларий и Горазд (наречен тук Еразъм).

На пръв поглед странно, но всъщност дълбоко логично, исторически обяснимо и напълно закономерно още първият възрожденски историк, макар и да основава аргументите си на невинаги много сигурните данни, дошли чрез ръкописната традиция, която позволява и субективна интервенция, и митоло-

гизиране на факти и събития, успява да обхване и да систематизира най-важните въпроси, свързани с делото на Кирил и Методий. Поставянето на тези въпроси ще открием и в текстовете на почти всички български книжовници през Възраждането. Те неслучайно са съсредоточени около изясняването на основни неща: какъв е етническият произход на Кирил и Методий; върху базата на какъв език са създали азбуката и на какъв език са извършили преводите на богослужебните текстове; за кого са предназначили тази азбука и тези преводи; къде първо са извършвали своята евангелизаторска дейност; какъв е пътят на превръщането на този език от български в „славянски“, т.е. по отношение на какви други славянски култури българската култура е оказала фундаментално въздействие и е изиграла решаваща роля за тяхното основаване и вековно развитие; каква е съдбата на текстовете, свързани с делото на Кирил и Методий и техните ученици, и т.н. Ясно е следователно, че Паисий оформя и предоставя на бъдещите поколения изследователи основния „пакет“ от проблеми, които ще има да решава кирилometодиевистиката. Наистина забележително постижение на самоукия светогорски историк и народен будител, който и с това задължава бъдещите си изследователи да се отнасят към него с респект, а не със снизхождение.

Паисиевата полемична защита на делото на Кирил и Методий срещу чужди фалшификации и подценяване на българския характер на това дело се продължава след почти осем десетилетия от учени със сериозна историческа ерудиция, като украинеца Георгий Хуца, известен с името Юрий Венелин, от живеещия в Одеса български книжовник и меценат на новобългарската просвета Васил Априлов и др. През 1844 г. Иван Богоров отпечатва и популяризира образите от „Стематография“. Интерес към делото на Кирил и Методий проявяват Константин Огнянович, известният учител и книжовник от Скопие Йордан Хаджиконстантинов-Джинот и мн. др. Издадените на руски (и покъсно преведени на български) трудове на Венелин „Древните и сегашните българи“ (I т. 1829 г., II т. 1841 г.) и „Критически изследвания за българската история“ (1849 г.) имат голямо въздействие върху формирането на българската интелигенция през Възраждането. Венелин изгражда изследванията си върху тезите, че Солун е бил „столица на имперските българи и център както на тяхната търговия, така и на търговията на мизийските им събрата“; че Кирил и Методий са българи; че българите са се покръстили преди останалите славяни; че българи са превели литургичните текстове от гръцки; че съвременният български език е най-близък от останалите славянски езици до Кирило-Методиевия език. Той дори спори с Добровски и Шльоцер и твърди, че двамата братя са превели богослужебните текстове не за Моравия, а за българите в империята и в България. Дори смята, че преводи е имало още преди Кирил и Методий, а те са ги допълнили или поправили. Любопитното в неговата теза е, че обяснимо с тогавашното историческо знание за създадената от двамата

братя азбука, той не приема, че те именно са я измислили. Според него известната тогава „кирилица“ е всъщност гръцката азбука с няколко допълнителни знака за чисто славянските звукове. (Възникват и споровете коя азбука е по-ранна – глаголицата или кирилицата.) За Венелин обаче е несъмнено, че именно Кирил и Методий са въвели и разпространили азбуката в България.

Както е известно, Венелин оказва определено влияние върху формирането на историческите възгледи на Васил Априлов. В издадената през 1841 г. своя първа книга „Българските книжници или на кое славянско племе собствено принадлежи Кириловската азбука“, както и в „Денница на новобългарското образование“, Априлов разгромява твърденията на сърбина Дмитри Тирол. Според Тирол Кирил и Методий са създали азбуката си и са превели Свещеното писание на сръбски език и сръбите са се покръстили първи. Априлов привежда аргументи, че първи са приели християнството българите, че Кирил и Методий са българи и са превели свещените книги на български език. Със сериозни филологически аргументи той доказва и близостта на Кирило-Методиевия език именно до съвременния български и до никой друг славянски език. За разлика от Паисий, който се обляга на средновековните текстове, в които има и немалко легендарни моменти, Априлов е ерудиран учен. Той познава изследванията на видни слависти, като Добровски, Востоков, Погодин, Венелин и др., и изгражда тезите си върху сериозни научни съображения и логика. Допуска, че „византийският двор“ и „хитрият патриарх Фотий“ са натоварили Кирил и Методий със задачата да създадат азбука и да преведат свещените книги на български език, за да укротят буйния им нрав и желанието им да унищожат империята, както и да ги отдалечат от влиянието на Рим. Априлов търси логични аргументи и по въпроса за техния етнически произход. Отхвърля твърденията на „гръцките и латинските легенди и историци“, както и на много от „писателите и почти всичките руски“, че двамата братя са гърци, но били научили български език от преобладаващата славянска среда в Солун. Припомня аргументирано, че поданици на империята, така наречените ромей, не са само гърци, а много и различни етноси, които са пазили езика си и сред които славяните са най-многобройни. Изтъква, че ако Лъв – бащата на Кирил и Методий, е бил „знаменит сановник“, това не означава непременно, че е грък, защото много сановници, пълководци и дори императори, чиито имена изброява, са били българи. Посочва, че и днес в Солун и околностите се говори български и жителите се наричат българи и пита: „Но щом сегашните солунски жители и селяните наоколо са чисти българи, как предците им от времето на Кирил и Методий преди хиляда години са могли да бъдат сърби?“. Според него най-важното доказателство за тяхната народност е обстоятелството, че са създали азбуката и са превели Свещеното писание на български език. Прави чест на проф. Боню Ангелов, че той привежда в споменатата по-горе своя книга мнението по този въпрос на руския учен

В. А. Погорелов. Още в началото на миналия век Погорелов аргументира обстоятелствено и трудно оспоримо твърдението си за български, а не гръцки произход на Кирил и Методий. Това той прави именно въз основа на съвсем логичното заключение, че ако българският език им е бил чужд, не биха могли да направят тези свършени преводи на богослужебни текстове, които, както е известно, и най-малката преводаческа грешка или неточност може да направи неканонични. За съжаление, мнозина днешни не само чуждестранни, но и български медиевисти са готови да приемат и дори с някаква вече необяснима страст сами да търсят аргументи, че Кирил и Методий са гърци или някакви други, само не и българи. И още един урок по научна смелост и етика, както и по родолюбие, който оставя Априлов по повод делото на Кирил и Методий. Той живее в Русия и в много отношения животът и дейността му зависят от политическата, гражданската, а и научната му лоялност към тази държава. Но той не се бои да се противопостави категорично на видни и влиятелни във всяко отношение руски учени, които въпреки научната логика твърдят, че Кирил и Методий не са българи, а са гърци.

През следващите десетилетия, чак до края на българската възрожденска епоха в последните десетилетия на XIX век, почти няма значим български духовен или политически деец, който да не е взел отношение към делото на Кирил и Методий и към свързаните с него християнизация на България и изграждане на българската и славянската култура: Константин Фотинов, Петко Славейков, Георги Раковски, Райко Жинзифов, Любен Каравелов, Христо Ботев и др. Опрени върху вече направеното от Паисий, Априлов и Венелин, както и върху трудовете на авторитетни историци и филолози, като Йосиф Добровски, Павел Шафарик, Б. Копитар, М. Погодин, Шльоцер, И. И. Срезневски, Виктор Григорович, Нестор, Гилфердинг, Бодянский и др., те подкрепят основните тези на своите предшественици. Някои от тях предлагат и свои любопитни тълкувания по едни или други въпроси.

Така например Фотинов, като отличен елинист (и очевидно по аналогия с двуезичието в съвременната му гръцка езикова практика – висок, книжовен стил – „катаревуса“, и простонародно наречие – „димотики“), смята църковнославянския за „високия“ български език, на който Кирил и Методий са създали азбуката и са превели текстовете, а не простонародното наречие, което се е говорело от многобройното българско славянско население на Балканския полуостров (най-старото според него), както и в самия Солун³⁾. Още по-необичайна, но напълно в духа на епохата и на собствените му романтично-исторически възгледи, е тезата на идеолога на българската националноосвободителна революция Георги Раковски. В статии, някои от които публикувани и издадени след смъртта му в „Ключ на българския език“⁴⁾, той извежда българската азбука от древни времена като доказателство за това, че „българите са имали писменост и книжнина преди покръстването на Преславския двор и че

не са се покръстили от гърците, нито Светото наше писание е превод от гръцки“. Твърди, че древните българи още много преди появата на християнството са били готови за възприемането му – вярвали са в един бог, в безсмъртието на душата и в наградата, която тя получава след смъртта си. Затова и македонските българи първи са приели новото учение направо от апостол Павел и след това са покръстили и останалите българи. Раковски е единственият български възрожденец, който под влияние на тезите на Венелин смята, че създаването на азбуката от Кирил и Методий е изцяло гръцка измислица; че кирилицата е съществувала няколко века преди Христа и е била азбука на българите в империята. Твърди, че тя произхожда от зендската азбука („черти и резки“, за които споменава Черноризец Храбър). Според него Кирил и Методий „не са били гърци, но чисти българи и македонци“, които са покръстили само българите в Преслав на цар Борис и са преписали за тях Свещеното писание.

Както е отбелязал в своето изследване и проф. Б. Ангелов⁵⁾, тезата на Венелин, Априлов и Раковски намира подкрепа от страна на известния елинист д-р Иван Селимински. В своята брошура „Черковний въпрос български“ той категорично отхвърля гръцкото твърдение, че те, гърците, са просветили българския народ. Селимински твърди, че Кирил и Методий са българи, че са разпространили сред всички българи Светото писание, което е било вече прието от българите в Македония и Охридската патриаршия; че са заменили старата и трудна глаголица с по-лесната и позната кирилица, която българите след това са разпространили сред останалите славяни.⁶⁾

Не е случайно, че становищата на другите двама идеолози на националната революция – Любен Каравелов и Христо Ботев, по отношение на делото на Кирил и Методий в редица отношения съвпадат с възгледите на Раковски. В книгата си за Кирил и Методий⁷⁾ Каравелов приема, че българите са стари заселници на Балканския полуостров. Те не само създават държавата си върху Тракия, Македония и Дунавска България, но и са покръстени още от първите Христови апостоли дълго преди официалното приемане на християнството от цар Борис. Твърди, че богослужебните книги са преведени първо на български език, който след това се превръща в общ славянски книжовен език. Не е склонен да приеме, че глаголицата възниква преди кирилицата; допуска, че два века по-късно тя е създадена от богомилите. Защищава категорично българския произход на Кирил и Методий с аргумента на Раковски и някои други свои предшественици, че гърци никога не биха създали писменост и култура на вечните си врагове – българите. Още в стихотворното мото към книгата си отхвърля твърдението на П. Шафарик, че двамата свети братя са гърци. Подкрепя становището, че те първо са проповядвали сред българите, а след това са отишли в Моравия. Спори с Гилфердинг, Г. Бобриков и с други учени, но подкрепя становища на Пипин и О.М. Бодянски. Както в тази книга, така и в публицистиката си Каравелов осъвременява значението на делото на двамата

Солунски братя в процеса на подготовката на освобождението на България и на бъдещото ѝ нареждане сред свободно развиващите се народи.

Силна защита на българския характер на делото на Кирил и Методий намираме в много от статиите на Райко Жинзифов. В своята реч пред славянския конгрес в Москва през 1867 г. той категорично припомня, че когато се говори за Кирил и Методий като славянски просветители, не трябва да се забравя, че те са преди всичко български учители; че са българи по произход, създатели на българската азбука и на българската книжовност, която по-късно се превръща в общославянска. Може би не всички на този славянски конгрес са се зарадвали на неговите думи, но той още тогава е дал, подобно на Фотинов по-рано, пример на научна смелост и честност, както и на истински български патриотизъм. Жинзифов не се съобразява с политическите идеи и желанието на руските славянофили, които, за съжаление, се оказват живи и след век и половина, чак до днес, българската азбука, българската култура и въобще българската идентичност да се претопяват в някакво безлично „славянско“ море. Нашите възрожденци никога не са жертвали научната истина и националните идеали, за да угодят на едни или други хегемонистични и асимилаторски политически идеи. Независимо дали това са били идеи на Фенерската патриаршия, или пък на „добронамерени“ „братски“ славянски идеолози, политици или учени, някои от които и много авторитетни, но оръдия на „панславянска“, а всъщност антибългарска политика. Неслучайно и Раковски, и Ботев, и Каравелов, и Славейков и много други български възрожденци са разобличавали гневно и решително тази политика.

Много ценни статии излизат и в издаваните от Петко Славейков сп. „Читалище“ и във вестниците „Македония“ и „Гайда“. В сп. „Читалище“ анонимен, но компетентен автор нарича езика на Кирил и Методий „старобългарски“, а кирилицата – „климентина“.

Активно поддържаната памет в българската средновековна и възрожденска книжовна традиция за делото на Кирил и Методий довежда съвсем логично и до създаването на възрожденския култ към това дело и посветения на този култ празник на 11 май. Медиевистиката през последните два века е установила, че след като култът към двамата братя се формира още през IX век, той преминава през няколко дати, най-често 14 февруари – деня на смъртта на Кирил, 6 април – деня на смъртта на Методий, както и 11 май – отначало като Методиев празник. Постепенно и трите дати се превръщат в дни на честване на общ и за двамата братя празник, докато през XVII – XIX век все повече се утвърждава датата 11 май.

През XIX век интересът към делото на Кирил и Методий достига своя апогей. Това се обяснява, от една страна, с развитието на славистиката в Европа – с кирилметодиевската проблематика се занимават такива видни слависти, като Павел Шафарик (някои от изследванията на когото се превеждат и обна-

родват и на български език), Юрий Венелин, Виктор Григорович, О. Бодянски и др. От друга страна, интересът към делото на двамата братя все повече се засилва сред книжовниците в онези славянски страни, които са изпитали най-силно влиянието на това дело. Почти няма български възрожденски деец, който по някакъв начин да не е взел отношение към основополагащата роля на Кирил и Методий за създаването на българската и на славянската писменост и култура. Образите на Кирил и Методий се появяват по икони, шампи и книги, както и по стените на много църкви и манастири, голяма част от които са в Македония (в Струга, в манастира „Св. Наум“ на брега на Охридското езеро, в Слечанския манастир и др.), в Рилския манастир и други манастири из България. С имената на Кирил и Методий се назовават много църкви в Солун, Букурещ, Стара Загора, Панагюрище, Бургас, Битоля, Гърново, Охрид, Варна, Прилеп, Щип, Велес и много други български градове.⁸⁾

Много училища също започват да носят имената на Кирил и Методий. Такива срещаме в Пловдив, Солун, Охрид, Варна, Прилеп, Копривщица, Гърново, Велес, Щип, Тулча и др.

Все по-често учителите въвеждат в учебните програми уроци, посветени на делото на Светите братя. Все по-често се появяват и статии на страниците на възрожденските вестници и списания, посветени на създателите на българската и славянската писменост и на техните ученици. Стихотворения, прославящи делото на Кирил и Методий, се пишат във връзка с празнуването на хилядагодишнината от създаването на азбуката или по други поводи. Сред авторите на такива стихотворения са и някои от най-значимите български възрожденски писатели, като Добри Войников, Любен Каравелов, Христо Ботев, Иван Вазов и др. Част от тези стихотворения се превръщат в песни и се изпълняват от учениците по време на тържествата в края на учебната година.

Засиленият интерес през XIX век към създателите на българската и славянската писменост и култура довежда до въвеждането на техния празник на 11 май като общобългарски просветен и културен празник. Този процес се засилва особено в средата на века с изострянето на борбата за откъсване от духовната власт на Фенерската патриаршия и за възстановяване на независимата българска църковна институция. Делото на Кирил и Методий се оказва много подходящо като вдъхновяващ и увличащ пример в цялостното пробуждане на духовната енергия на нацията.

Изследователите на българската възрожденска литература посочват като първо сведение за честването на празника на Кирил и Методий на 11 май съобщеното в „Христоматия на славянския език“ от Неофит Рилски през 1852 г. Известно е, че това довежда още същата година до опит да се чества празникът в Калофер. През следващата година (1853) Велко Королеов вписва сред имената на светците в своя „Вечен календар“ и Кирил и Методий, съобщава, че този празник от много време се чества от българите, включително и в Бъл-

гарската църква в Цариград, и въпреки съпротивата на Фенерската патриаршия настоятелно препоръчва на сънародниците си това да продължи.

Според Найдено Геров в Пловдив, където той по това време е учител, празникът е честван още през 1851 г., като през същата година и училището е било преименувано с активно негово участие на „Кирил и Методий“⁽⁹⁾. През същото десетилетие празникът се чества и в Цариград (1856 и 1857). Голяма заслуга за превръщането на празника от чисто църковен в училищен, просветен и общокултурен в края на десетилетието има и Йоаким Груев – учител по това време в Пловдив, който отправя чрез „Цариградски вестник“ покана до всички българи да празнуват 11 май като свой училищен празник. Тази покана изиграва своята роля и в следващите години празникът на солунските първоучители започва да се чества с участието на ученици, учители, родители и в почти всички български населени места. Той е съпроводен с литийни шествия, учителски слова, буйни веселби и постепенно се превръща в общонароден празник. Служителите на Фенерската патриаршия много често полагат усилия да попречат на провеждането на празника, но това не успява да спре вече бързо развиващия се процес. През 60-те и 70-те години на века празникът вече придобива официалност, на него присъстват не само градските или селските първенци, но често и представители на местната турска власт. Официалността неизбежно налага и навлизането на славословия към султана и турската власт. Това пък предизвиква младия Христо Ботев да внесе смут в празнуването на 11 май 1867 г. в Калофер, като отправя остри упреци към верноподаническите слова на учителите, говорили преди него. Празникът се изпълва с различно съдържание в годините около Априлското въстание. И в словата, които се произнасят, и в дописките в различни вестници културният подвиг на Кирил и Методий се актуализира, свързва се със задачите на националната революция.

По това време вече празникът се чества не само в България, но и в други места, където има български общности – в Цариград, Букурещ, Белград, Браила, Турну Магурели, Галац, дори в далечната Смирна. Интересно е да се отбележи, че той се празнува дори и от българските затворници в Диарбекир след разгрома на въстанието и поддържа жив духа на поборниците, както и надеждата им, че някога ще видят отново родината и своите близки.

Друг интересен факт, с който и ще завърша краткия си преглед на проявите на култа на Кирил и Методий през Българското възраждане, са полемиките в периодичния печат за начина, по който трябва да преминава празникът. Помладите и по-буйните, като Христо Ботев, брат му Стефан Ботев и много други, искат да превърнат празника в повод и възможност да изразят по-радикални, дори революционни, идеи, докато по-консервативно настроената част на българското общество предпочита просветно-църковният характер на празника да не надхвърля границите на традиционната тържественост. Това дава

повод за едни от най-острите полемики, в които взима участие традиционната „тежка артилерия“ на възрожденския периодичен печат – и вестник „Отечество“ на комитета на „старите“, и „Свобода“ и „Независимост“ на Каравелов, и Ботевите вестници, и „Македония“, „Гайда“ и „Читалище“ на Славейков, и „Дунавска зора“ на Войников, както и други периодични издания. Това е и най-сигурният показател, че в последния период на Българското възраждане култът към Кирил и Методий вече е станал неразделна част от духовния и политическия живот на българското общество.

БЕЛЕЖКИ

1. Б. Ангелов. Борба за делото на Кирил и Методий. София, 1969.
2. К. Топалов. Великият светогорец и неговото дело „на ползу роду болгарскому“. В: Паисий Хилендарски. История славянобългарска. Зографска чернова, 1762. Факсимилно издание, 1998. Превод на новобългарски Петър Динеков. Съставители: Кирил Топалов, Боряна Христова, Нина Вутова. София, 1998.
3. Мъчно е да познае човек сам себе си. – Сп. Любословие, Смирна, 1846, т.2, число 23, с. 171 – 176; число 24, с. 183 – 191.
4. Ключ българскаго языка, Одеса, 1880, с. 126 – 129, 404 – 423.
5. Цит. Съч, с. 79.
6. Библ. „Д-р Ив. Селимински“, кн. VI, Исторически спомен, София, 1907, с. 28.
7. Л. Каравелов. Кирил и Методий – български просветители. Букурещ, 1875.
8. Хр. Йонков, Празникът на Кирил и Методий по време на Българското възраждане, с. 426 – 427.
9. И.П. Плачков. Празникът на Българското възраждане (Из един разговор с Найдено Геров). Сп. Българска сбирка, I, 1894, с. 55.

CYRIL AND METHODIUS' CULT IN THE BULGARIAN REVIVAL

✉ **S.E. Prof. Kiril Topalov**,
Ambassador of Republic of Bulgaria
to the Holy See and the Sovereign Military Order of Malta
e-mail: ktopalov@abv.bg